

ELEMENTOS ECOLÓXICOS NA OBRA DO “IRMÁN DANIEL”(III)

EMÍLIO XOSÉ ÍNSUA

Sen ser exactamente un teórico do nacionalismo, á maneira de Risco ou Ramón Villar Ponte, e sen entrar tamouco na categoría de publicista que tiveron, poñamos por caso, Antón Villar Ponte ou Blanco Torres, Castelao acertou porén a explicar e condensar nunha obra realmente extraordinaria e decisiva, o **Sempre en Galiza**, as análises, as xustificacións, os obxectivos e a traxectoria do movemento reivindicador da personalidade nacional galega. Fixo-o con tanta lucidez que ainda hoxe, pasado ben máis de meio século desde a redacción da obra, o seu cerne ideolóxico continua actuante e vixente. Consegiu-no de tal xeito que o seu rigor e claridade expositiva seguen sendo molestos, por indiscutíbeis, para aqueles segmentos que pretenden restar lexitimidade e razón ao nacionalismo galego.

A primeira edición do **Sempre en Galiza** apareceu en Buenos Aires (Arxentina) en 1944. A segunda, tamén bonaerense, publicou-se en 1961 e incluiu vários capítulos do que había de ser unha segunda parte, que Castelao non chegou a rematar.

O libro inicia-se cunha espécie de prólogo, titulado “*Adro*”, que reproduce catorce artigos escritos para A Nosa Terra polo líder nacionalista durante o seu desterro en Estremadura nos anos

do chamado “biénio negro” republicano. O “*Libro primeiro*” foi escrito en Valéncia e Barcelona, xa durante a guerra civil, e está composto polos artigos que Castelao ía entregando ao boletín de escritores galegos antifeixistas **Nova Galiza** e á revista de orientación comunista **Nueva Galicia** (na sección titulada “*Verbas de chumbo*”). O “*Libro segundo*” data de 1940, e foi escrito en Nova Iorque e máis a bordo do transatlántico que trasladaba a Castelao desde esa cidade norteamericana a Buenos Aires. Na capital pratense escribe o “*Libro terceiro*”, en 1943. A derradeira parte da obra que nos ocupa, o “*Libro Cuarto*”, compuxo-a o rianxeiro tamén nun transatlántico, en 1944, durante a viaxe de regreso a Buenos Aires, desde Marsella, logo de ter demitido como ministro do goberno republicano no exilio.

Sempre en Galiza é, pois, un tratado ensaístico con materiais moi heteroxéneos, escrito en épocas diversas e en diferentes circunstancias (marcadas sempre, iso si, pola condición de desterrado ou exiliado). Sen embargo, como teñen sinalado diversos estudiosos (Eduardo Gutiérrez, Manuel Rei, Beramendi...), hai un elemento que dota de unidade e sentido esta obra miscelánea: o feito de constituir, propositadamente, un tratado de patriotismo galego. Nesta obra hai, con efecto, materiais moi diversos que endebén cobrar todo o seu sentido á luz do programa ideolóxico defendido e praticado polo de Rianxo. No **Sempre en Galiza** achamos así achegamentos valorativos á historia da Galiza; propostas federalistas, partindo do principio da autodeterminación, para a reconstrucción do Estado español; aclaracións conceptuais sobre termos como *nación*, *estado*, *autodeterminación*, etc.; denúncias sobre o comportamento de certos persoeiros e sectores da República española (Casares Quiroga, por exemplo) con respecto ás aspiracións galegas de autogoberno; exposicións das reivindicacións e postulados básicos do galeguismo; amargas reflexións en voz alta do Cas-

telao que vive (n)o exílio; defensas apaixonadas do idioma galego, etc.

Ademais, resulta posíbel rastrexar neste magno ensaio párrafos, frases e ideas que denotan unha preocupación e unha sensibilidade que poderíamos calificar como ecoloxista ou naturista *avant la lettre*, feito que constitue a enésima proba da “modernidade” do pensamento do autor de **Os dous de sempre**. Vexamo-lo.

No “*Adro*”, Castelao relata-nos como en Badajoz, durante o desterro que padeceu en 1934-35 por obra e gracia do goberno Lerroux, apenas si topou máis compañía que a de determinados animais. Un deses foi “*un can vagamundo, que me sigue a todas partes; un can morriñoso e vedreiro, que me fita con ollos de namorar; un can agradecido até o servilismo, que por unha pedra de zucré agarra por min na porta do café para facerme compañía no paseio de todal-as tardes...* Este cativeiro animal dame noxo e compaixón, e vénndo tan famento, tan luxado e tan manso, paréceme un símbolo... ‘Aquí se muere de asco hasta el Obispo’”.

Outro, un burro que lle servía de espertador...: “*Polas mañanciñas as rúas de Badajoz éñchense de burros, e cando bate o sol no lombo d-un d-eles o seu orneo godalleiro fai ornear á mesma cibdade. No filo das oito da mañán ornea sempre un burro debaixo do meu balcón, e a probe besta entóa o himno da súa raza con tal forza aspirante e imponente que mesmo parez que están aserrando a esquina da casa. Entón eu abro os ollos, e ao despertar nunca sei onde me atopo*”.

Claro que non todas as compañías animais lle resultaron igual de úteis, consoladoras ou entrañábeis, como fica patente neste párrafo descriptivo dunha das longas e pesadas noites do verán de Badajoz:

“*Esta noite, sen querer, esmaguei unha chinche, e o noxo escorrentoume o sono. Xa se foi o cantaor da taberna veciña; xa cantaron os galos no debalo da noite; xa calaron os grilos dos fornos; xa paseian as chinches polos corpos rendidos. No meu tellado castañolean as cigoñas*”.

A contemplación e vivéncia da paisaxe estremeña, tan distinta á nosa, suixeriu-lle ao rianxeiro non poucas reflexións. Sen se atrever a respóstá-lo, deixou lanzado no **Sempre en Galiza** o seguinte interrogante: “*¿Qué diferencia eisiste ante un país agrícola que laboura con bois e vacas e outro que ten por motores de sangue o burro e a mula?*”. Noutro lugar aseverou, en coeréncia co antiflamenquismo profesado tanto por el como por outros dirixentes das Irmandades da Fala: “*As vacas e os bois merecen máis amor que os touros bravos*”. O seu ollo de artista galego foi quen de sintetizar tamén, en breves pinceladas verbais, a ‘eséneia’ da paisaxe da Extremadura española:

“Onte percorrín más de trinta léguas de terra estremeña, onde os ollos se perden nos triges e as oliveiras. Tamén vin montes inmensos, cobertos con aciñares, onde bulen pioleiras de cochos mousos”.

Mentres padecía o sol de xustiza do

ros de Corrubedo, no ar puro de Curtis, na paz vizosa do Lérez... E síntome fortalecido”.

Por outra banda, desde o seu desterro arremeteu Castelao contra certos protótipos existentes na cidadanía galega, retratando-os con ironía. Tivo palabras contra os adoradores críticos do progreso científico, contra os mimeticantes de todo o alleo, contra os urbanícolas, contra os papanatas das modas pasaxeiras, contra os desprezadores da cultura labrega e contra os corrompedores da paisaxe da Terra:

“Eles foron os supersticiosos do progreso. Adouraban o misterio da electricidade no mirage do arco voltaico, creían que a cultura viña polos aramios, ollaban nas máquinas a salvación do mundo, e para eles a letra de molde non podía mentir. Andan vestidos á moda que acaba de pasar, fuxen da raxeira do sol, tapándose con sombrillas, falan castelán por señoritismo, desprezan a cencia dos labregos e mariñeiros, pintan de aluminio os balcóns da súa casa e síntense moi orgullosos de que nas alamedas da súa cibade medren as palmeiras de África”.

No “Libro Primeiro” do **Sempre en Galiza** emprega abundantemente Castelao termos naturais para construir metáforas sobre o futuro rexurdir da pátria tras a guerra (“*Galiza é un gomo novo, que será ponla froleida na vella cachoupa de España*”), para ponderar o sacrificio de tantos mártires pola liberdade (“*Nós creemos que a auga doce dos ríos pode facer doce a auga salgada do mar; que a morte, enchéndose de vida, será vida*”), para descualificar os elementos do bando fascista (“*os piollos de Felipe II*”), para definir as plataformas desde as que o caciquismo fixera o seu labor de erosión da dignidade e da liberdade populares (“*o municipio rural de Galiza (...) é o tobo da raposería caciquil*”) ou para reflexionar sobre a frustrada experiencia republicana. A utopía federalista, sinala nese senso, morreu no transcurso dos debates das Cortes Constituíntes da 2ª República do seguinte xeito:

“A República federable era, pois, unha especie de enholido bonito e fencido a quén tivemos que amparar con

estadullos de sabugueiro. E ocorreu o que ocorre moitas veces: que morreu o arboliño e prenderon os estadullos amparadores”.

Por outra banda, reivindica aquí o noso autor a verdadeira alma da Galiza, que vive segundo el “*no instinto popular e nas entranas graníticas do noso chan*”, isto é, no Pobo e na Terra. Esta alma revela-se, non só na lingua, na cultura, no xeito de vivir e pensar, no sentido trascendente da vida e da morte, no amor á xustiza ou na predisposición para o lirismo característicos do pobo galego, senón tamén, subliñemo-lo nosoutros, “*na identificación amorosa coa terra*”.

A marcada entidade xeográfica galega, con fronteiras naturais perfectamente recortadas, desafia abertamente en opinión de Castelao os absurdos históricos centralistas, tanto cara o occidente (o Bierzo e as zonas limítrofes de Ourense e Lugo) como cara o sul: “*Non se pode creer que o río Miño, vello pai da Galiza (representado na franxa azul da nosa bandeira) siga sendo un lindero perdurable de dous Estados*”. Galiza, engadía o noso autor, “*é unha terra doce de formas porque é moi forte de entranas*” e o propio patriotismo galego constituía, antes que nada, un sentimento de amor á Terra-Nai:

“Ela fainos á súa semellanza, con terra, pedra e auga, que son carne, oso e sangue do noso corpo (...) Para nós a patria é un sentimento natural, inspirado en realidades sensibles aos cinco sentidos. A patria é a Terra. A Terra que nos dou o ser e que nos recollerá na morte como semiente de novas criaturas. A Terra, que cria frores nos campos para regalía dos ollos e albres para que canten os paxaros; onde atopamos sombra fresca no vrán e quentura garimosa no inverno; onde sufrimos as inquietanzas das sementeiras e gozamos a ledicia das colleitas; onde o vendaval brúa nas ponlas dos carballos e funga nas cordas dos barcos; onde canta o vento nos piñeiraes; onde esboufan as ondas do mar nos cóns da ribeira e runxen nos areaes; onde por primeira vez ollamos a choiva, a brétema, o sol, o luar, o arco vella e a noite estrelecida”.

En ton confesional, engadiría o autor do **Sempre en Galiza** a estas fremosas liñas sobre a identificación co país:

“Cómo lle queremos á Terra! Eu de min sei deciros que si dispóns de morto tivese que voar máis alá das estrelas

—¡Qué voy a ser de mí sin caciques!

estio estremeño (“choiva de lume peneirado, a caer na soedade das prazas”), ou paseaba polo chan das ruas de Badajoz (“un amoado de betún derretido”), ou procuraba a ilusión do frescor na noite, “a papar araxiñas”, Castelao, para soportar ese clima, non podía senón evocar saudoso algunas paisaxes galegas:

“I eu cavilo na sombra fresca das carballeiras de Lalín, nos piñeiraes da veiramar de Noia, nos arumes mariñeiros de Bueu, no cume do Monte Louro, na frescura do meu mar de Rianxo, na fonte cantareira da Estrada, nos salsei-

visibles, para ir a un ceo tan lonxano da Terra, que nunca máis poidera vela, de boa gana renunciaría á inmortalidade para rematar a miña vida debaixo dunha laxe e convertirme en herbas ven-tureiras".

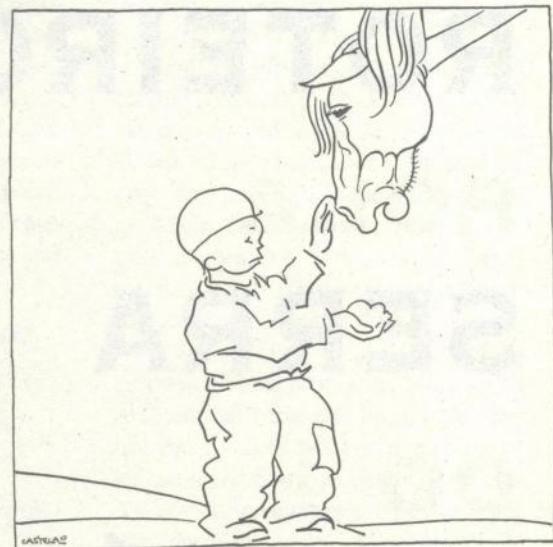
O rianxeiro expresará no seu ensaio, efectivamente, unha visión da Galiza como anaco marabilloso do planeta, perfeita singularizado no conxunto peninsular ibérico, e mesmo chegará a contrapór consoladoramente a realidade dun amor acceso de todos os galegos/as e cara á terra-paisaxe que contrastaría coa feble conscientia patriótica e lingüística amosada pola maioria deles e, desde logo, coa actitude desprezativa e marxi-nativa dos "políticos de secano":

"Galiza é a mellor esquina do solar hispánico, cabo do mundo antigo e avanzada de Europa no mar inmenso da liberdade. A arquitectura barroca do noso chan, labrada en pedra granítica, está sempre cuberta por un manto de zugoso verdor. Os montes son redondos como peitos de muller e as serras son como lombos de boi cebado. Os vals son ledos e farturentos. O mar tolea de caraxe cando non o deixan penetrar na terra; pero cando entra, quedase adormecido no leito das rías. Galiza é unha unidade territorial armónica, de formas

e de coor, perfeitamente dife-renciada do resto da Hespaña (...) Cando un galego entra nas planuras de León ou de Zamora, síntese en terra allea, invadido pol-a tristura que producen os desertos. Cando entra en Asturias ten que afacer os seus ollos a un novo estilo de paisaxe. Pero cando traspón a fronteira portugue-sa, síntese na propia terra, e non dá creto ás arbitrariedades da política histórica".

A este "Libro Primeiro" pertencen tamén os coñecidos razoamentos do rianxeiro sobre a superioridade dos humanos en relación aos animais, por efecto da diversidade lingüística e cultural, e as criti-cas aos modelos político-sociais que, coutando a liberdade dos individuos e os seus anseios de superación, procuraban inspiración para as sociedades humanas nas colónias de formigas e abellas:

"Algúns homes -galegos tamén-andan a falaren d-un idioma universal, único para toda a nosa especie. Son os mesmos que buscan a perfección bai-xando pol-a escada zoolóxica, deixa- sentiren envexa das formigas e das abe-

- Non teñás medo ningun, que este ano pareceme que non hay touros en Pontevedra.

llas (...) Mais eu dígolle que a varieda-de de idiomas, co-a sua variedade de culturas, é o siño distintivo da nosa especie, o que nos fai superiores aos animaes. Velahí vai a demostración: Un can de Turquía ousea igoal que un can de Dinamarca; un cabalo das Pampas arxentinas rincha igoal que un cabalo de Bretaña. ¿E sabedes por qué? Por-que os probes animaes ainda están no idioma universal...".

(vai continuar)

Programa de actividades

CONCELLO DE OLEIROS

OLEIROS

Comenza o VERÁN na Casa da Xuventude

Curso sobre APRECIACIÓN DO CONTORNO. ANÁLISE E VALORACIÓN DA PAISAXE
(22 ó 24 de xuño) Dirixido por Estudio de Arquitectura y Paisajismo (A Coruña)
Matrícula: 4.000 ptas.

Obradoiro de PROGRAMACIÓN E DISEÑO DE ITINERARIOS
(20 xuño) Dirixido por CEM, coop. No programa do CITA de divulgación ambiental
Matrícula: de balde

Conferencia BOAS PRÁCTICAS AMBIENTAIS NA VIDA COTÍA
(27 de xuño) Programa de Divulgación Ambiental do CITA
Matrícula: de balde

ACTIVIDADES DE VOLUNTARIADO AMBIENTAL NA COSTA DE DEXO
(2, 17 e 28 de xuño)
Matrícula: 4.000 ptas.

Muelle do Inglés, C.C. A Fábrica
15172 - Perillo (OLEIROS)
Tel.: 981 636 598 - Fax. 981 639 592

Xornada de TRABALLO COMUNITARIO
(23 de xuño) Dirixido por Cooper@ctiva

Curso de INICIACIÓN Á FOTOGRAFIA
(2 ó 13 de xullo)

ACAMPAMENTO PARA DINAMIZADORES XUVENÍS
(9 ó 15 de xullo) Dirixido por Cooper@ctiva
Matrícula: 8.000 ptas.

Curso de GLOBOFLEXIA
(31 de xullo e 1 agosto) Do programa de formación da Dirección Xeral de Xuventude
Matrícula: de balde

E ademais (a confirmar as datas):
Sendeirismo, rutas a cabalo, viaxes a Parques Naturais, curso de iniciación á internet e deseño de páxina web, concerto de grupos musicais noveles,...
E ti ¿qué vas facer este verán?